

УНІКАЛЬНЕ ВИДАННЯ ПРО ЖИТТЯ РОСІЙСЬКОГО СЕЛА

Юрій Бідношия

Русская деревня в рассказах ее жителей / под ред. Л. Л. Касаткина. — М. : АСТ-ПРЕСС, 2009. — 512 с. (Составители: И. А. Букринская, Н. Л. Голубева, О. Е. Кармакова, Л. Л. Касаткин, Р. Ф. Касаткина, Е. В. Колесникова, А. В. Малышева, Т. Н. Медведева, О. Г. Ровнова, Д. М. Савинов, Н. В. Свешникова, А. В. Тер-Аванесова, Е. В. Щигель, Т. Б. Юмсунова).

Російські науковці (переважно співробітники Інституту російської мови ім. В. В. Виноградова РАН) підготували унікальне видання — збірник діалектних текстів, призначених для широкого кола читачів.

У книзі представлено розповіді сільських мешканців 33 сіл здебільшого з європейської частини Росії, а також із Читинської області та Бурятії. Серед оповідачів переважають жінки (37), чоловіків лише четверо, що, напевно, пояснюється як демографічним чинником, так і зазвичай кращою збереженістю у жінок традиційних діалектних систем. Виправданим, на наш погляд, є й представлення у книзі розповідей винятково осіб старшого віку, 1890—1936 років народження. Їх було записано на магнітофон під час діалектологічних експедицій у різні роки: найдавніший запис 1959 року (його зробив видатний діалектолог С. Висотський), є також записи 1963 року, здійснені під час збирання матеріалів до деулінського словника, але переважна частина записів датується 1999—2005 роками. Редактор збірника, завідувач відділу діалектології та лінгвогеографії Інституту російської мови ім. В. В. Виноградова РАН професор Л. Касаткін пише в передмові, що «ці записи знаходяться в складі фонотеки, яка зберігається в ІРМ і містить кілька тисяч годин подібних розповідей». Крім того, представлено чотири записи, зроблені науковцями Саратовського університету.

Упорядникам довелося розв'язати низку методологічних проблем. Усне мовлення характеризується своєрідним порядком слів, перебивами думки, віднесенням деталей роз-

повіді до не названих у цьому місці людей чи подій, повторами слів, словесних блоків і навіть частин тексту. Автор розшифровок зазвичай знімали такі повтори, але інші риси, «як правило, лишали в тому вигляді, як вони були зафіксовані, не додаючи в тексти ніяких своїх слів».

Інша особливість текстів — їхня діалектна специфіка. До книги увійшли розповіді, записані в селах, говірки яких належать до всіх трьох наріч російської мови: південно-, середньо- і північноросійського. Як зазначено в передмові, «при розшифровці магнітофонних записів вимова місцевої говірки передається не завжди, інші ж особливості у більшості випадків збережено, у тому числі діалектні слова, які супроводжуються посторінковими коментарями». Справді, фонетичний рівень говірок не може бути адекватно представленим у виданні, адресованому широкому колу читачів: упорядники-діалектологи обмежені засобами стандартної графіки (без додаткових символів), традиційний і морфологічний принципи російської орфографії не дають змоги визначити якість багатьох звуків, наприклад, позначуваних літерами *o*, *z* (акання-окання, проривний чи фрикативний *z*) тощо. Проте лексику й синтаксис говірок відбито належним чином; живе народне слово, щирість розповідей створюють своєрідний ефект присутності: читаючи ці тексти, починаєш мимоволі моделювати інтонації оповідачів...

Важливими для діахронічного вивчення діалектів є представлені у збірці тексти зі знакових для російської діалектології говірок сіл

Лека Шатурського району Московської області та Деуліно Рязанського району Рязанської області, які були об'єктами досліджень на початку та в середині ХХ ст. Принагідно варто зауважити, що деякі слова з деулінських текстів (наприклад, *синьцы* 'пескари') відсутні у відомому словникові*, над яким свого часу працювала велика група науковців — це вкотре підтверджує універсальність і величезний потенціал діалектної текстографії.

Як зазначено в анотації, «автори цієї книги — прості сільські мешканці, деякі з них навіть писати й читати не вміють». Усі оповідані яскраво й образно показують життя російського села у його справжньому вигляді, таким, «яким міські мешканці знають дуже поверхово або не знають зовсім». Найстарша інформантка переповідає спогади свого діда ще з часів кріпацтва: «Мне дедушка всё рассказывал. Бывало, кто оброк не заплатит, того, значит, порют. И вот дедушке приходилось пороть этих барских. Он-то оброк платил, и ему велели пороть их, кто не платит. Ну, а как пороть? Ежели тихо пороть, если знакомый кто, то скажут: сам ложись! Вот и надо шибко пороть, шибко приходится, чтобы самому не лечь. Да, это уж насчет барщины» (с. 201; Марія Іванівна Машиніна, 1890 р. н., с. Братовщина Митищинського р-ну Московської обл.). Проте більшість наративів у книзі — про трагічні події ХХ ст.: колективізацію, розкуркулення, голод, репресії 1930-х років. Тут і переслідування церкви, і Вітчизняна війна, що принесла стільки страждань, і майже рабська праця й безправність колгоспників у воєнні й повоєнні роки... Перед читачем постають і родинні історії: зрада чоловіка, самодурство свекрухи, хвороба й смерть близької людини, а також «бич народу — п'янство». Однак водночас і прояви життєвої стійкості

російського селянина, доброта, кмітливість, гумор. Тут відбито й моральні принципи селян, їхнє ставлення до релігії, до місцевої і верховної влади та держави в цілому — фактично всі складові менталітету народу, його світосприйняття. Показовою є фраза з розповіді Пелагеї Петрівни Романенко, 1924 р. н., з Калачівського району Волгоградської області: «Ну снаряд летел и разбило два дома, не совсем, а поранило» (с. 85) — для літньої селянки сприйняття хати майже як живої істоти («поранило») цілком закономірне.

Цінними є свідчення про міжнаціональні відносини. Українському читачеві, зокрема, буде цікаво дізнатися, як сприймали мешканці Архангельщини засланих туди без жодних засобів до існування «куркулів»-українців: «После-то ведь запрещали, дак обыскивают ходят, чтобы не ночевали хохлы. У нас в боковой избе всё два парнишки жило. [...] Нать где-то ночевать-то, ведь на улице-то очень холодно. Хорошие-то люди ещё запустят — и в бани и везде, а некоторые... Ой, горе-горе! Они очень плохо жили. Ну а потом у них немножко и стало получше. И у них стали колхозы. [...] А эти хохлы-то, они работные, ох, они и работные! Тогда иногда и хлеб убивало, а у них никогда не убьёт ни хлеб, ни картошку. А в сузёме ('глухом лесе') ведь скорее утренник ('заморозок') падёт. А эти хохлы раскладут огни у полей — у них всё хорошо. И хлеба сколько хошь, и коровы доят хорошо. Скот у них был после хороший. Сколько они сдавали масла! Очень много возили! А сколько отсыпали зерна-то государству! [...] А между собой-то они ерестливы ('склонны к ссорам, недружны'). Как заерестятся, дак прямо не знаю — друг дружке глаза клюют. Вот какой народ» (с. 255–256; Прасковія Дмитрівна Дуриніна, 1915 р. н., с. Явзора Пінезького р-ну Архангельської обл.). Фахівці знайдуть у текстах величезну кількість важливих етнографічних деталей, наприклад: «А кормилицы носили кокошники» (с. 202);

* Словарь современного русского народного говора (д. Деулино Рязанского района Рязанской области) / под ред. И. А. Оссовета. — М. : Наука, 1969. — 612 с.

«У кого покупаете [телушку. — Ю. Б.], дак сами отвязывайте, чтобы не хозяин вам подавал, а сами. И из кормушки корму-то маленько, хоть немножко, чуть-чуть» (с. 270).

Збірник уже став помітним явищем у культурному й науковому житті Росії; за його зразком почали готувати подібні проекти в різних

регіонах, зокрема, наприкінці 2012 року в Барнаулі вийшла друком праця з аналогічною назвою: «Алтайская деревня в рассказах ее жителей». Рецензована книга є чудовим прикладом міждисциплінарності; вона однаковою мірою цікава як дослідникам усної історії, лінгвістам, етнологам, етнопсихологам, так і широкому колу читачів.